

S O K F É L E .

XXX szám Béts. August 13-dikán. 1832

(Végezete a' XXIX-dik számb. folytatott Értekezésnek.)

Valósággal mindég is vártam, hogy azok közzül a' sok derék és tapasztalt Orvosok közzül, kik azon szélesen elterjedt Tartományokban és országokban, hol a' Nyavalya pusztított, Orvosi foglalatosságot folytattak, lesz valaki, a' ki próbát teszen az Electricitással, a' Cholerás beteget Electricitas Fördőjében több ízben húzomason fürösztvén; mellyel most mint erősséggel úgy élhetnék: de ez tudtommal meg nem esett, holott ha éppen nem a' lett volna is a' következése, melyet reményelek, legalább a' fájdalom élességét bizonyosan tsendesítette volna, és a' melyet egész hátorsággal tselekedhettek volna.

Az Electricitas tehát tsak úgy okozhat bajt, ha jelen nints; a' Magnesi erő pedig úgy, ha meg van fosztva Mérséklőjétől, és így mind a' kettő Negative dolgozik; hanem már a'

Melegség és Hidegség,

mind a' kettő positive dolgozik. Ezen két Létező már oka a' Cholera nyavalyának, ezen két Létezőnek változásait tartom én sok más nyavalya fő okának is; mert ez, hol megpirít, hol megfagylal, hol felforral, hol meghűtt, hol hevít, hol gémberít. Nevezetesen a' Melegség öszve kötvén magát vagy Azoticummal, vagy Carbonicummal vagy más Szeszszel, sok esztendőkbén Sirokkó név alatt pusztítja Á'siának organizált és élő teremtéseit; e' pusztítja Hazánkban is ragya név alatt Plántáinkat, melynek meg jelenését még az Állatok is megérezik, el bájadnak, el kedvetlennednek,

és a' munkára tehetetlenekké lesznek. Ez a' pállott Melegség kötötte magát öszve a' Hydrogeniummal a' mult Augusztus hónapban, és elő állította szokatlan időben a' penészt, melyet bévitt a' kultslyukakon is a' boltokba, és a' kalmár portékákat is fekélyhez hasonló föltokkal motskosította. Sok nyavalyáknak szülője az ennek megfelelő Hidegség is, melyre tsak a' meghülés által Reuma név alatt esmeretes betegségeket hozom emlékezetbe. Ránk tódult ez a' hidegség 1829-ben is, a' mikor az északi országokban mi tél sem vólt, és okozta a' szokatlan telet, 's meglehet még ekkor meg tette a' Nyavalya kovásszát, mint ezt a' barmokon akkor uralkodott hasonló nyavalya velem gyaníttatja. — Más időkben is, a' Cholerával atyafias betegségeket, mint hurút, köhögés, hasmenés, vérhas, hideglelés, 's a' t. ennek a' két Létetőnek dispropörtioja állítja elő, már azt akár egyenesen a' Levegőből, akár gyümöltökből, akármből kapjuk is el. — Nem szükség tehát erre sem Epidémiát, sem Contagiumot, sem Miasmát (Anyagot) kigondolni; belé ögyelíti ez magát ételünkbe italunkba, bé szivhatjuk azt levegő egünkel, akár egyenesen a' levegőből, akár gyümöltösből, akár más testek kigőzölgéséből fejtödzék is ki. Jól jegyzette tehát meg Dr. Morronál is *), hogy Levegő egünk hevességében kell a' nyavalya okát keresni, melyet én így teszek ki, hogy a' Melegség és Hidegség dispropörtiójában lehet azt feltalálni. A' Tudományok kötelessége tehát azt kikeresni, hogy ez a' két Létető mitsoda szeszekkel köti öszve magát, hogy ugyan azon egy nyavalyát, ámbár különböző formában állítja elő, hogy most Sirokkó, majd Ragya, majd Napszúrás, majd Reuma

*) Lásd Magyar Kurir August 26-ról 1831. Nro. 17.

név alatt bontogatják az Organumok alkotásait, mi segédjeik vagynak pusztító foglalatosságaikban, hol, 's miből szedik fel Azoticumjaikat, 's a' t.?

Világosság és Sötétség.

Ezen két Létetőnek az organizált testekbe való behatása, 's azokban okozott változása alig érdemlette még eddig meg a' Tudósok figyelmetességét, holott igen hatalmas befolyásának kell lenni mind a' kettőnek az organizált testekbe, melyet ezek a' tapasztalások ellégé mutatnak. Télen által az ablakok közt lévő plánták nem a' szobába bé felé, — a' melyről veszik pedig a' melegséget, — hanem kifelé hajolnak, a' Világosság felé: a' sötét pintzékbe zárt plánták természeti szokott formájokat is elhagyják, neki nyúrgúlnak, hogy fejüket a' Világosságra kidughassák: az éjszaki Sarkaknál hajókázók tudják, hogy hajóikban a' Scorbutus ellen nevelt zöldségeik, midőn a' nap több napokig marad a' láthatáron alól, ki kelnek ugyan, de zöld színt magokra addig nem öltöznek, míg a' nap a' láthatárra fel nem jön, akkor pedig mindjárt elkezdenek zöldelleni. Hát a' sötét tömlőtzebe, húzomos időkig bézárt szerentsétlenek, mitsoda sárga, halavány és halál fejér színt nem öltöznek magokra! — Illő dolog volna tehát, hogy az Emberiség javára Tudományaink mélyebb nyomozásokat tennének ezen két Létető természetéről, tulajdonságáról 's az organizált testekbe való erős behatásáról! — Ezen tekintetben tehát a' Tudós Világ elébe teszem itt Kérdésül: Valyon a' Sárga Hideg nem ezen két Létetőnek disproporciójából származik e'? — mely Kérdésre alkalmatosságot nyújtott nekem az a' Tüdősítés, hogy midőn Gibraltárban ez a' nyavalya pusztított hasznos véd orvosságnak tapasztaltatott, ha a' sötétséget az

ember kerülté és éjtzakának idején is mennél jobban kivilágosított szobában nyugodott. —

Hajlandó vagyok azt is hinni, mert okaim vannak reá, hogy a' Gugás Pestis is, valamelyik Létetőnek munkája lehet, a' honnan azoknak a' bátor és erős Lelkű Férjfiaknak is, kik az Emberiség javáért tulajdon életek nyilvánosságos kotzkáztatásával felkeresik ezt az öldöklő Angyalt, hogy véle megismerkedvén, mint Délila Samsont, erejétől megfoszthassák, azt kötném erősen Lelkekre, hogy a' Létetőket vegyék vi'sgálások fő tárgyául 's ezeknek változásait igyekezzenek kitapogatni. — Mely kívánatos dolog volna ezekre nézve, ha már Létető mérőink is volnának! — Képtelen kívánság! . . . De hiszen ez is Paradoxumaink közzé tartozik! 's ki tudja ha az Emberi igen tsudálatos, 's nyugodni nem tudó elme nem fogja é még ezt is kitalálni?

Ezek a' dolgok és gondolatok voltak hát okai elsőbb Kérdésem feltevésének: de volt ennek a' Társaságos életet közelebbről illető tzelja is, t. i. mind Orosz, mind Burkus, mind Német országból jött Tudósítások szerént, mind édes Hazánkban tapasztalt és hallott Történeteknél fogva, úgy látszott, mintha a' tudatlanság gyanúba vette volna Elől járóit, Orvosait, Tudósait, sőt magát a' Tudományt is, mintha ezek által vesztegettetek volna a' kút és folyó vizek; ámbár nem lehet is ezen dologból egészen kitisztítani a' fondorkodásokat, de mégis kellett abban valaminek lenni, hogy ivó Vizeink megízetlenedtek, mert az itt nálunk is tapasztaltott. Úgyan kérdem mit lehetett volna a' neki bősüült tudatlanságnak, természetesebbet józabbat, felvehetőbbet, és hihetőbbet felelni? mint azt, hogy a' Földindulás, és az abból felható Levegő által romlottak meg ivó vizeink?

Még egy Kérdésre kívánok itt felelni: Valyon a' Cholera nyavalya állandóul megmarad e' nálunk? — Systemám szerént, ez szinte lehetetlen, mert azt tenné fel, hogy Földünk szüntelen Földindulással küszködjen, Levegő egünk romlottságából ki ne tisztulhasson, a' Léteők szüntelen disproportionálva legyenek, és többé egészséges Levegőt ne várhassunk, de látni való, hogy ez lehetetlen. Attól tehát, hogy állandóul meg maradjon, tartani nem lehet: meglehet ugyan, hogy még egyszerre el nem múlik, 's több esztendeig tarthat, mint a' Földindulás, azután is egyes esetek adhatják elő magokat, mint ez előtt, de ily közönségesen tsak akkor fordulhat elő, midőn Földünk illy sokáig és tartósan küszködik mint most a' Földindulással, és Levegő Egünkben olyan változásokkat, mint most, okozott.

Irtam Debretzenben Januarius 14-kén 1832.

Földi János Esküdt.

Van e' szükségünk a' jóg-ra juss helyett?

Számtalanszor hallván e' féle panaszokat a' Hazában: Be képtelen emberek ezek a' Magyarországi szótsiszárok! hogy rontják a' jó magyar szót; hogy veszik ki a' régi törzsökös szót kurtítás, tsonkitás által erejéből; hogy akarják az eredeti ezredes magyar szót, tsak azért, mivel azt hasonlatosságáért deák szóból származottnak vélik, nyelvünkől kiküszöbölni, 's helyette érthetetlen, idomtalan új szót koholni; hogy fordítják a' szószármaztató végzeteket, természetek 's jelentések ellenére, új szók faragására, 's a' t.; addig is, míg reménységünk szerént, a' magyar tudós társaság munkálódásai a' nyelv bővítésének módját és határát kimutatnák: jó volna talám, ha Tudó-

saink a' Magyar Ujáglevelék todalékjaiban, az e' féle rontott, vagy koholt szók felől vélekedéseiket közlenék. Igy p. o. most a' *jog* szót kezdik felvenni e' helyett *juss*. Kétség kívül mert emezt deákból eredettnek tartják. Tegyük fel: de hát e' szerént a' sors helyett is kell valamit felvennünk, mert már ez igazán latán szó; vagy ha megtartjuk, legalább a' deák kimondás szerént *szorsz*-nak írjuk! — Minden Magyar érti mi a' sors, mi a' juss; soha se bajlódjunk illy szükségtelenek teremtésével! A' mi pedig a' juss szót illeti; nem hiszem én, hogy ez a' deák jus-ból eredne; de azért azt sem állítom, hogy a' deák vette volna a' magyartól. Hogy jött hát ez nyelvünkbe? Én azt tartom, a' *jut* törzsök szótól veszi a' *juss* eredetét. — Kinek a' mi jutott az osztózásban, ahoz van jussa, vagyis jutása. — Lám soknak azért nints semmi féle jussa a' föld hátán, mert neki semmi sem jutott. Jut, ha marad . . . Szegény rabszolgák, — parasztok, — ők az osztózásra, hihető későn mentek! — Annál könnyebb volt a' *juss* szót a' deák *jus* identitássának felvenni a' magyarban, mivel ezzel értelmére nézve történetből megegyezett. Hány ilyen történetbeli egyezések vagynak szavaink 's idegen szók között, mint a' frantziával: diz vagy dix; tiz: maraudeurs, maradozók, 's a' t. a' némettel, alsdann; azután, osztán, 's több e' f. — Ki nem szégyenlené mégis akár az egyikről, akár a' másikról állítani, hogy az illyen szavait költsönözte! — A' *juss* szót tehát igaz magyar eredetűnek tartom a' *jut* törzsöktől, ha bár a' deák *jus* szóval egyezvén, deáknak látszik is, és hogy benne a' t. betű s-sé vált, azt csak a' könnyebb kimondás okozta, mint a' fut, lát, vet, szóktól, a' fuss, láss, vess. — Nem állítom ezzel, hogy szókat a' deákból, németből, 's a' t. nem vettünk volna. Vettünk, 's veszünk ma is.

Húsz, harmintz év mulva talám a' Recepissét minden Magyar Retzé-nek fogja nevezni, a' mit most tsak az adózó nép szájából hallunk, mikor Instantziáját Retze mellett küldi fel a' Contribuentium Agenshez.

Lepsényi Ferentz.

R. Pr.

Péter Czár útazó könyvéből egy Jegyzés.

Péter Czár — a' roppant Orosz Birodalom terem-
tője — útazásai közben mindent tulajdon szemével
szeretett megvizsgálni, és ha valamelly figyelemre méltó
dolgot észrevett, nem mulatta el jegyző könyvébe
híérni. Midőn Párisból visszatért, egy frantzia falu-
ban szemébe tűnt valamelly kertben dolgozó ember,
a' ki bár egyszerűen volt öltözködve, falusi kertész-
nél többet mutatott. Nagy kívánsággal utánna járát a'
Czár, ki légyen? 's megtudja, hogy az éppen a' hely-
ségbeli Predikátor. Hozzá megy tehát, — a' nélkül,
hogy kijelentené mitsoda vendég legyen, — 's megta-
lálja a' sűrű gyümöltsfák alatt. A' háza körül 's tágas
udvarán tsak nem egy kis erdőt formáltak a' szép ren-
del ültetett eperjék. A' Czár örömmel mulatott a' szép
tájékon, 's tsudálkozással hallotta a' Predikátortól,
hogy mind azon' fákat, mellyeket lát tulajdon kezei-
vel plántálta. Akkor ezt kérdi tőle: „Hogy lehet az,
hogy ezen munkát magad viszed véghez, mint Pap;
nem segítenek a' gyermekeid?“ Igen ritkán, — felele
amaz — tsak mikor egyiknek vagy másiknak néha egy
egy órányi érkezése van. Fijatal embernek sok fogla-
latosságának kell lenni; kiszabott munkáikat végezni
első és fő kötelességek; én pedig, hivatalbeli tisztem
pontos telyesítése mellett, fordíthatok annyi időt a'
kerti fák gondviselésére, a' mennyi szükséges; szor-

galmatosságom után, ha az idő kedvez, minden esztendőben fizetnek a' külömbkülömbféle gyümölcsökért 's a' selyemért egynehány száz livrát: külömben a' conventióm koránt sem volna elég házam népének tartására. A' Czár megdítsérte ezen derék férjfit, 's mind az ő, mind a' falu nevét felírván jegyző könyvébe, örömmel eltelve, így szóllott késérő embereihez: „Nézzétek milyen a' szorgalmatos ember! a' ki nem tsak annyit keres, hogy magát tisztességesen eltarthassa, hanem másoknak is juttathat, 's egyszer mind embertársait jó példával serkenti a' munkára. Eszembe fog ő nekem jutni országomban is, 's ha haza megyünk, megtanítom falusi Papjainkat, hogy táplálhatják magokat, bővségben, a' gyönyörködtető kerti foglalatosság által, kellemetessé teszem életeteket, a' mellyről most nem is álmodoznak, az ő szenvedhetetlen tunyaságok miatt.“

A' tobák v. burnót váratlan haszna.

Párisban egy öreg vak ember, kiről már a' szemorvosok lemondottak, az által nyerte vissza szeme világát, hogy 8. 9. napig, minden estve egy szippanat tobákot dörgölt be a' szemeibe. A' különös esetet elbeszéli Duchatelier orvosnak, a' ki a' tobákolásnak nagy ellensége. Látja Doktor Úr mitsoda derék dolog a' burnót! mondának. „Ez semmit sem bizonyít, — felele D., legfeljebb tsak annyit, hogy a' tobákot nem az orrába, hanem a' szemébe kell az embernek tömni.“

R e j t e t s z ó.

A' költők mondják, anya nélkül lett születésem

A' bölts mégis fon tiszteletemre babért;

A' magyar éghajlat horujából fényre derült, 's m'ért?

Mert koszorús lantom peng magyarok keze közt.

Fő nélkül hajdan mint Tsászárt tisztele Róma.

Ki 's mi legyenek fejtsd meg, — 's boldog örökre maradj.

Salomon Aloiz.

K. Fejérvári n. pap.

Megfejtés: a' XXIX Szám. Hó.